

miraze

natury i architektury

PRACE NAUKOWE
DEDYKOWANE
PROFESOROWI
TADEUSZOWI
BERNATOWICZOWI

pod redakcją
Aliny Barczyk
Piotra Gryglewskiego

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2021

Bieliny nad Sanem

Założenie dworskie w czasach Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej i jej spadkobierców

W XVIII i XIX stuleciu doceniono szczególne walory przyrodnicze i krajobrazowe, wykorzystując je dla podkreślenia malowniczości sylwety rezydencji – tymi słowami Profesor Tadeusz Bernatowicz scharakteryzował dzieje założenia pałacowo-ogrodowego w Zauszu koło Nieświeża¹. Powyższe zdanie posiada jednak bardziej uniwersalny sens i może być odniesione do wielu obiektów kształtowanych lub przekształcanych w tych wiekach. Dogłębne studia nad architekturą i układami przestrzennymi siedzib magnackich nieustannie pozostają w kręgu zainteresowań Badacza, któremu poświęcona jest niniejsza księga. Wielką zasługą Profesora jest też spojrzenie na formę architektoniczną przez pryzmat ambicji politycznych i społecznych właścicieli, oparte w pierwszej kolejności na analizach archiwaliów (inwentarzy, korespondencji) i obserwacjach *in situ*, a także docenienie roli ekspertyz archeologiczno-architektonicznych i konserwatorskich. Z tego względu pozwolę sobie przybliżyć jedno z mało znanych, magnackich założeń dworskich, które można rozpatrywać według wyżej wymienionego modusu i do którego w pełni pasuje przywołany cytat.

Dwór w podkarpackich Bielinach (gm. Ulanów)² odznacza się skromną formą architektoniczną (il. 1), niezwykle interesująco prezentują się

1 BERNATOWICZ 2016, s. 75.

2 Informacje historyczne dotyczące wsi zawarto między innymi w źródłach: AGAD, sygn. 386, mf. 38993, *passim*. Z dość skromnej literatury prezentującej dzieje Bielin wspomnieć można: Słownik geograficzny 1880, s. 213; GAJEWSKI 1991, *passim*; GAJEWSKI 1997, *passim*. W końcu XIX wieku dwór przejęli Sękowscy, a następnie Smolińscy. Od drugiej dekady XX stulecia znajdował się w rękach Czartoryskich.

1. Bieliny, dawny dwór Mniszchów, rzut przyziemia (stan współczesny), oprac. Alina Barczyk, 2020, na podst. WENDLANDT 1976; KOMADA/POLANOWSKI/ZUB 1992 i obserwacji *in situ*

jednak jego dzieje. Budowla, której najstarsza część pochodzi z XVI wieku³, była kilkakrotnie rozbudowywana. Jej pierwotny obrys w XVII wieku powiększono o partię zachodnią i północną oraz dokonano korekty poziomów użytkowych⁴. W kolejnym stuleciu, dążąc do osiowości bryły, poszerzono ją od północnego wschodu, wysuwając część naziemną poza obrys piwnic⁵. Dwór, usytuowany na skarpie opadającej w stronę stawu, stanowił część większego założenia przestrzennego, na którego terenie znajdowały się między innymi zabudowania gospodarcze i ogród.

Szczególnie dobrze udokumentowany jest charakter zabudowy i wyposażenia w ostatnich dekadach XVIII i pierwszych latach XIX stulecia⁶. Rekonstrukcja dyspozycji i wystroju wnętrza możliwa jest dzięki źródłom rękopiśmiennym skonfrontowanym z wynikami badań architektonicznych i obserwacją *in situ*. Na odtworzenie dyspozycji przestrzennej całego zespołu dworskiego pozwala z kolei zestawienie archiwaliów z materiałem kartograficznym. Szczególnie cenne są dwie plansze: tak zwana wiedeńska mapa Miega⁷ oraz szczegółowy plan ze zbiorów Archiwum

Po wojnie w budynku mieściła się między innymi szkoła: KOMADA/POLANOWSKI/ZUB 1992, s. 19; WENDLANDT 1976, *passim*.

3 KOMADA/POLANOWSKI/ZUB 1992, s. 19–20.

4 W części północno-wschodniej komory piwnic są odsunięte od murów magistralnych, co stanowi dodatkowy argument za rozwarstwieniem chronologicznym dworu, a zarazem jest wynikiem warunków topograficznych.

5 KOMADA/POLANOWSKI/ZUB 1992, *passim*.

6 Założenie dworskie dokumentują opisy z lat: 1771 (ZNIo, sygn. DE-1161, k. 83v-85v), 1797 (ZNIo, sygn. DE-5967, s. 1–24), 1818 (ZNIo, sygn. DE-5301, s. 3–16) oraz niedatowany tekst z XIX wieku (ZNIo, sygn. DE-5273, s. 1–14). Dwa ostatnie z wymienionych dokumentów w dużej mierze są zgodne z tekstem w końcu XVIII wieku.

7 W zbiorach: Wiener Kriegsarchiv, sygn. B IXa 390. Plan Królestwa Galicji i Lodomerii, przygotowywany od 1775 roku, wykonano w latach 1779–1783. Powszechnie stosowana w literaturze nazwa „mapa Miega” została zaczerpnięta od nazwiska kierującego większością prac oficera Friedricha von Miega.

2. *Dorf Bieliny in Galizien Rzeszower Kreis, detal, ze zbiorów Archiwum Państwowego w Przemysłu, Archiwum Geodezyjnego, sygn. 79M*

3. *Bieliny, dawny dwór Mniszczów, sala w narożu południowo-wschodnim, fot. ze zbiorów Wojewódzkiego Urzędu Konserwatorskiego w Krośnie. Delegatura w Tarnobrzegu, 1988*

Państwowego w Przemyślu datowany na 1853 rok (il. 2)⁸. Obecna bryła siedziby jest efektem prac remontowych z przełomu lat 80. i 90. XX wieku. Kondygnacja naziemna została wówczas w dużej mierze zburzona, a następnie odbudowana (il. 3)⁹. Przemurowania skarp¹⁰, częściowa zmiana układu otworów okiennych i wprowadzenie wtórnych podziałów wewnątrz nie zatary jednak głównych cech z końca XVIII wieku. Ówczesny rozkład pomieszczeń pozostaje częściowo czytelny w planie – zwłaszcza w partii frontowej, wiodącej przez ganek do wąskiej sieni, do której przylegają sale z oknami wychodzącymi na dawny dziedziniec. Argumentem przemawiającym za zbieżnością dworu z jego nowożytną formą jest przebieg murów w strefie piwnic, który częściowo powielają ściany nośne przyziemia¹¹.

Pierwszym z wartych omówienia źródeł jest inwentarz z 1771 roku, spisany *post fata* Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej (1701–1770)¹². Właścicielka Bielin była córką Michała Serwacego Wiśniowieckiego¹³ i jego pierwszej żony, Katarzyny z Dolskich¹⁴. W 1722 roku poślubiła dalekiego kuzyna, Michała Zdzisława Zamoyskiego¹⁵ – łowczego wielkiego koronnego i przyszłego VI ordynata zamojskiego¹⁶. Aktyw-

8 Archiwum Państwowe w Przemyślu, Archiwum Geodezyjne, sygn. 79M.

9 Działania obejmujące wzniesienie niemal od podstaw murów parteru oraz wykonanie nowej więźby dachowej udokumentowano na fotografiach przechowywanych w tarnobrzeskiej delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Konserwatorskiego w Krośnie.

10 Skarpy są integralnie połączone z murem. Wyjątek stanowi wtórna przypora południowo-zachodnia. *Vide*: KOMADA/POLANOWSKI/ZUB 1992, s. 17–18.

11 *Cf.* POLANOWSKI 1992, s. 9–15, rys. s. nlb.; FLOREK 2012, s. 527.

12 ZNio, sygn. DE-1161, k. 83–85.

13 Michał Serwacy Korybut Wiśniowiecki (1680–1744) – hetman wielki litewski, wojewoda wileński; syn wojewody bełskiego, księcia Konstantego Krzysztofa i Anny z Chodorowskich; inicjator między innymi przebudowy pałacu w Wiśniowcu oraz wzniesienia rezydencji w Czajczyńcach. Był ostatnim męskim przedstawicielem rodu Wiśniowieckich. *Vide*: CIARA 1990, s. 161; PIOTROWSKI 2006, s. 22, przypis 2; BARCZYK 2021, *passim*. Dekoracje na uroczystości pogrzebowe magnata odbywające się w Wiśniowcu oraz egzekwie odprawione w Krzemieńcu zaprojektował architekt jezuitski, Paweł Giżycki: BETLEJ 2003, s. 43–44; BERNATOWICZ 2011, s. 125, 127.

14 Księżna Katarzyna z Dolskich Wiśniowiecka (1680–1725) – córka marszałka wielkiego litewskiego Jana Karola oraz jego pierwszej małżonki, Elżbiety z Ostrorogów. Odziedziczyła wszystkie dobra ojca po jego śmierci w 1695 roku: ANUSIK 2011, s. 664–665, 675.

15 ANUSIK 2009, s. 239; ANUSIK 2011, s. 676; KICIŃSKA/POPIOŁEK 2017, s. 29.

16 Michał Zdzisław Zamoyski (około 1680–1735) – łowczy wielki koronny, wojewoda smoleński. Syn Marcina i Anny Franciszki z Gnińskich. W 1725 roku został VI ordynatem zamojskim. *Vide*: BARAŃSKI 2006, s. 88; BERGMAN 2006, s. 28, 36; PIOTROWSKI

4. Bieliny, kościół parafialny, fot. Alina Barczyk, 2016

ność magnatki na terenie Bielin nie ograniczała się do przekształceń i uzupełnienia wystroju dworu. Po pożarze tamtejszego kościoła parafialnego Zamoyska finansowała odbudowę świątyni. W literaturze jako datę katastrofy przyjęto rok 1756¹⁷, natomiast dokumenty archiwalne wskazują, iż płomień zniszczył farę dwa lata wcześniej¹⁸.

2006, s.22, przypis 3; KWIATKOWSKI 2012, s.52, przypis 156; KICIŃSKA/POPIOLEK 2017, s.28–29. Dziedziczył klucz ulanowski: ZIELIŃSKA 1997, s.471. W literaturze dużo uwagi poświęcono podróży edukacyjnej magnata: KAMECKA 2005, s.74; KUCHARSKI 2015, *passim*. Natomiast o dziejach i funkcjonowaniu samej ordynacji pisali między innymi: JĘDREJEK 2012, *passim*; HUNDERT 2015, *passim*.

¹⁷ JAGODZIŃSKI/PIĘDEL 2016, s.4.

¹⁸ Opis świątyni sporządzono podczas wizytacji z 1761, określając ją mianem kaplicy cmentarnej. W aktach odnotowano: *Post conflagratonem 1754 [diei] 10 Maii casuale extracta est tantis peri capella lignea proportionata in cemeterio sub titulo S. Aladberti, in qua devotiones solita peraguntur, vide: znio, sygn. DE-2761, s.1.*

5. Bieliny, dawny dwór Mniszchów, wnętrze, fot. Alina Barczyk, 2016

Prace budowlane rozpoczęto u schyłku dekady, lecz nowy obiekt pw. św. Wojciecha został konsekrowany dopiero w 1852 roku¹⁹. Wnętrze jednonawowego, ściennofilarowego kościoła pokryto polichromiami przedstawiającymi iluzjonistyczne ołtarze – stanowiące oprawę dla zawieszonych na ścianach obrazów – a także imitującymi motywy architektoniczne i kamienne rzeźby (il. 4). Malowidłami pokryto również sklepienie, na którym przedstawiony został między innymi motyw adoracji Trójcy Świętej. Zasługi orydynatowej upamiętniono tablicą epitafijną wmurowaną w północną ścianę nawy²⁰ oraz motywem herbów Korybut i Jelita, które namalowano przy łuku tęczowym. Po drugiej stronie tęczy ukazano kartusz z herbami Topór i Kończyc, należącymi do Józefa Jana Tadeusza Mniszcha²¹ i Marianny

19 Słownik geograficzny 1880, s. 213; SZYNDLAREWICZ 2011, s. 355.

20 PIOTROWSKI 2006, s. 24. Wedle napisu wyrytego na tablicy magnatka zmarła w 1770 roku w wieku 68, a nie 69 lat, na co wskazuje powszechnie przyjęta data urodzenia.

21 Józef Jan Tadeusz Mniszech (1742–1797) – chorąży wielki koronny, wielki ochmistrz Królestwa Galicji i Lodomerii, konsyliarz rady nieustającej i starosta sanocki.

z Ossolińskich²² – kolejnych właścicieli Bielin, którzy z pewnością również wspierali prace przy kościele²³.

Inwentarz dworu sporządzony *post fata* Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej poświadczą istnienie ganku, przez który przechodziło się do głównej sieni²⁴. Poza nią wymieniono jedynie pięć pokoi i dwa *skarbce*. W południowo-wschodnim narożu dworu mieścił się salon określony mianem *pierwszego pokoju* (il. 5), którego ściany pokrywało kamlotowe obicie w żółto-zielone pasy²⁵. Wśród mebli znajdowały się krzesła i szafki – między innymi dwie z mozaikowymi blatami oraz jedna zdobiona motywami chińskimi. We wnętrzu eksponowano 11 portretów, których program ideowy można zrekonstruować w oparciu o podane w dokumencie informacje – nazwiska i funkcje polityczne. Dwa płótna przedstawiały Dolskich: marszałka wielkiego litewskiego Jana Karola²⁶ oraz jedną z jego żon – zapewne Elżbietę z Ostrorogów²⁷. Ich córka, Katarzyna²⁸, była matką właścicielki Bielin, co w pełni uzasadniało wybór postaci. Podobizny obojga Wiśniowieckich również zdobiły pokój²⁹. Na wprost wejścia znajdował się

Syn Jana Karola i Katarzyny z Zamoyskich. *Vide*: ZNio, sygn. DE-8879, s. 110–111; KACZMARSKI 2009, s. 87–89; BARCZYK 2021, *passim*.

- 22 Marianna z Ossolińskich Mniszchowa (zm. 1803) – córka wojewody wołyńskiego Józefa Jana Kantego i Teresy ze Stadnickich. *Vide*: ZNio, sygn. DE-8879, s. 111; ZNIO, sygn. 2389, *passim*; BARCZYK 2017, s. 137, przypis 517.
- 23 W literaturze polichromie łączone są z często ze Stanisławem Stroińskim, mimo iż tezę tę w monografii Iwowskiego malarza odrzucił Zbigniew Hornung: HORNUNG 1935, s. 112. Magdalena Szynclarewicz (ob. Ludera) zwróciła uwagę na kompozycyjną bliskość wspomnianej sceny z Trójcą Świętą i malowidła ukazującego ten sam temat, wykonanego przez Gabriela Sławińskiego w świątyni Paulinów we Włodawie: SZYNCLAREWICZ 2011, s. 356. W późniejszym artykule badaczka przedstawiła hipotezę, że twórcą bielińskich fresków mógł być Mateusz *vel* Maciej Rejchan: LUDERA 2016, s. 44, przypis 32.
- 24 ZNio, sygn. DE-1161, k. 83v.
- 25 *Ibidem*.
- 26 Książę Jan Karol Dolski (1637–1695) – krajczy litewski, marszałek piński. W latach 1691–1695 sprawował urząd marszałka wielkiego litewskiego. Został pochowany w Lubieszowie. *Vide*: CIARA 1990, s. 13; ANUSIK 2011, s. 664–665, 675–676; SŁABY 2019, s. 141, przypis 28; BARCZYK 2021, *passim*.
- 27 Księżna Elżbieta z Ostrorogów Dolska (zm. 1684) – starościanka rohatyńska, pierwsza żona Jana Karola Dolskiego, któremu w posagu wniosła Komarno. *Vide*: ANUSIK 2011, s. 675–676; BARCZYK 2017, s. 141; ANUSIK 2018, s. 35.
- 28 *Cf.* przypis 13.
- 29 Zapewne tak należy rozumieć wzmiankowane w dokumencie określenie, iż portrety przedstawiały *J.O. książąt Wiśniowieckich*: ZNio, sygn. DE-1161, k. 83v. Identyfikacja pozwala ułożyć program ideowy wnętrza w spójną całość.

wizerunek Michała Zdzisława Zamoyskiego. Pozostałe portrety wiązały się z rodem Mniszchów, ukazując: Józefa Wandalina³⁰, jego żonę, Konstancję z Tarłów³¹, i zapewne ich starszego syna, Jerzego Augusta³². Aż dwukrotnie występował portret młodszego potomka, Jana Karola³³ – w wieku dziecięcym oraz jako dorosłego. Kolekcję dopełniała podobizna małżonki ostatniego z wymienionych magnatów, Katarzyny – córki Michała Zdzisława i Elżbiety Zamoyskich. Zespół obrazów tworzył tym samym spójny program utworzony na kanwie najbliższych związków rodzinnych.

Kolejny z pokoi był umeblowany kanapą, dwoma stolikami – „chińskim” i orzechowym – oraz szafką z tego samego gatunku drewna. Na kominku ustawiono gipsowe figurki, a ściany ozdobiono obrazami – tym razem o tematyce religijnej. Dwa spośród malowideł ukazywały patronkę właścicielki, św. Elżbietę³⁴. Z kolei treści czterech obrazków wiszących w trzecim pokoju w inwentarzu nie sprecyzowano. Kolejne sale, położone w północnej części obiektu, były niemal nieumeblowane. Wyposażenie dworu w tym okresie prezentuje się więc bardzo skromnie. Zapotrzebowanie na pomieszczenia mieszkalne częściowo rekompensowała drewniana oficyna, w której urządzono gabinet (*pokój po lewej ręce*) z orzechowym biurkiem, sypialnię (*alkierz*), dwa pokoiki – jeden z nich mieszczący alkowę – oraz jadalnię (*izbę stołową*). Kuchnia znajdowała się w osobnej oficynie³⁵. Inwentarz pośmiertny Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej dostarcza też

30 Józef Wandalin Mniszech (1670–1747) – syn wojewody wołyńskiego Jerzego Jana i Anny z Chodkiewiczów; marszałek wielki koronny, a od 1742 roku kasztelan krakowski. *Vide*: ZNio, sygn. DE-8879, s. 109; PERZANOWSKA 1976, s. 474–476; BARCZYK 2021, *passim*.

31 Konstancja z Tarłów Mniszchowa (zm. 1739) – córka wojewody wileńskiego Stanisława Tarły i Teresy Dunin-Borkowskiej. *Vide*: ZNio, sygn. DE-8879, 109.

32 Jerzy August Mniszech (1715–1778) – podkomorzy wielki litewski, marszałek nadworny koronny. *Vide*: ANUSIK 2018, s. 41–42; BARCZYK 2021, *passim*. W dokumencie wspomiano o dwóch dziecięcych portretach podkomorzycy wielkich litewskich. Funkcję tę pełnił zarówno Jerzy August, jak i jego młodszy brat. Można więc przypuszczać, że obrazy przedstawiały ich obu (ewentualnie dwukrotnie uwieczniono Jana Karola w dzieciństwie i ponownie, po raz trzeci, w wieku dorosłym).

33 Jan Karol Mniszech (1716–1759) – podkomorzy Wielkiego Księstwa Litewskiego. W latach 1755–1756 posłował do Stambułu z powinszowaniem dla Osmana III z okazji objęcia tronu. *Vide*: ZNio, sygn. DE-8879, s. 110; ANUSIK 2009, s. 237; BARCZYK 2021, s. 310.

34 ZNio, sygn. DE-1161, k. 84r.

35 ZNio, sygn. DE-1161, k. 85r. Lokalizacja kuchni pozostawała niezmieniona w kolejnym stuleciu: ZNio, sygn. DE-5301, s. 10; ZNio, sygn. DE-5273, s. 11.

informacji o wozowni z karetami i kolaskami, a także stajni wraz ze znajdującymi się w niej końmi³⁶. Osobnym dokumentem, sporządzonym 22 lutego 1771 roku, był wykaz ruchomości pozostałych po ordynatowej, przechowywanych w bielińskim skarbcu³⁷. W pierwszej kolejności uwzględniono stroje: robrany³⁸ i inne suknie, spódnice, gorsety, kwefy, rękawiczki czy kołnierzyki. *Regestr* obejmował też między innymi poszwy, ręczniki, obrusy, tkaniny i wyroby pasmanteryjne (falbany, wstążki). Część przedmiotów – wśród nich stoliki, szkatułki, puzderka i szklanki – złożono w drewnianym lamusie³⁹.

Wspomniana wyżej jedyna córka Michała Zdzisława i Elżbiety Zamoyskich, Katarzyna, w 1741 roku wzięła ślub z Janem Karolem Mniszchem⁴⁰. Dwaj synowie z tego małżeństwa zyskali prawo do dziedziczenia majątku bielińskiego po śmierci ordynatowej. W dokumencie z 23 marca 1771 roku zawarto *umowę czyli raczej transakcję*, na mocy której dobrami obejmującymi poza Bielinami klucze przędzelski i ulanowski zarządzać miał Józef Jan Tadeusz Mniszech, zobowiązujący się do wypłacania bratu, Michałowi Jerzemu, połowy intraty z tych dóbr. Nowy właściciel przejął równocześnie mobilia pozostałe po babce⁴¹. Mniszech wraz z małżonką, Marianną z Ossolińskich, zamieszkał w bielińskim dworze, który rozbudowano i obdarzono nowym wystrojem.

Dyspozycję przestrzenną całego zespołu dworskiego z czasów Mniszców udokumentowano w *Opisaniu pałacu z 1797 roku*⁴². Zabudowania podzielone były na trzy strefy koncentrujące się wokół dziedzińców. Funkcje reprezentacyjne pełnił pierwszy z nich, na rzucie kwadratu, obsadzony wokół lipami i ozdobiony *dwoma cyrkulami* kasztanowców.

36 ZNio, sygn. DE-1161, k. 85v.

37 ZNio, sygn. DE-1161, k. 69r–83r.

38 Robran (*vel* robron) – popularna w XVIII wieku suknia balowa z przylegającym stanikiem i szeroką, spłaszczoną z przodu spódnicą, wykonana z ciężkich tkanin jedwabnych.

39 ZNio, sygn. DE-1161, k. 78v. Przy części przedmiotów odnotowane, że je *J.W. s[taro] sta san[ocki] – J. Mniszech] bierze*, *vide*: ZNio, sygn. DE-1161, k. 72r, 73v–74r, 75r–76v, 77v–79r, 80r–82r, 83r.

40 ZNio, sygn. DE-8879, s. 110; ANUSIK 2009, s. 237; BARCZYK 2021, *passim*.

41 Dokument w zbiorach prywatnych. Za udostępnienie serdecznie dziękuję profesorowi Marianowi Wołkowskiemu-Wolskiemu.

42 ZNio, sygn. DE-5967, s. 1–24.

6. Bieliny, dawny dwór Mniszchów, elewacja frontowa, fot. Alina Barczyk, 2016

Przy tym placu znajdował się dwór. Następnie wydzielono *po sobie idące* dziedzince: stajenny i gospodarczy. Ich lokalizację można zobaczyć na mapie von Miega. Powyższa informacja wykazuje też zgodność z układem widniejącym na mapie sporządzonej w 1853 roku (il. 2). Plan jest wprawdzie schematyczny i dokumentuje założenie dworskie już w czasach Alfonsa Mniszcha, jednak można dostrzec wiele elementów zgodnych z przekazem zawartym w omawianym rękopisie – chociażby sekwencję trzech placów. Pierwszy z nich, o najbardziej regularnej formie, jest wprawdzie nie kwadratowy, lecz prostokątny, jednak koncepcja zabudowy odpowiada opisowi z poprzedniego stulecia. Widoczny na mapie plac jest też otoczony drzewami. Po południowo-zachodniej

stronie siedziby oznaczono rozległy obszar ogrodu poprzecinany alejkami, również zbieżny z rysunkiem von Miega.

Murowany dwór – widoczny na obu mapach w południowo-zachodnim narożu głównego dziedzińca – był kryty gontem. Od strony ogrodu przylegała do niego galeria. Główne wejście, zlokalizowane od wschodu, poprzedzał wspomniany już w inwentarzu z 1771 roku ganek z dębowymi schodami (il. 6)⁴³. Podwójne drzwi prowadziły do sieni *korpusowej* z ceglana podłogą. Wnętrze było dwutraktowe. W południowo-wschodniej części budynku znajdował się pokój z lamperią, płóciennym sufitem i obiciem z płótna zdobionego motywem kwiatów⁴⁴. Podobnie dekorowane były stropy i ściany innych pomieszczeń, w tym kolejnej wyszczególnionej sali nazywanej pokojem gościnnym. Z nią graniczyła sypialnia mieszcząca wyjście na galerię, drzwi do gabinetu określonego *pokojem kancelaryjnym* oraz garderoby połączonej z rejteradą i łazienką. Nieodzowną częścią programu funkcjonalnego był drugi zespół apartamentu z sypialnią poprzedzoną *pokojem salnym*, skomunikowaną z garderobą – również wiodącą do rejterady i *miejsca sekretnego* – oraz z galerią⁴⁵. W północnej części dworu wydzielono jeszcze dwa pokoje, w tym jeden *paniejski*⁴⁶. Ilość pomieszczeń została więc znacznie zwiększona w stosunku do czasów Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej.

Funkcje użytkowe i gospodarcze pełniły sklepione piwnice znajdujące się w strefie dolnej. W bielińskim dworze wykorzystano naturalny spadek terenu, dzięki któremu wejście do piwnic prowadziło z galerii od strony fosy. Z siedmiu pomieszczeń dwa przeznaczone były na przechowywanie wina w beczkach, dwa – na wina w butelkach, jedno – na składowanie wina, a dwa ostatnie, każde z osobnym wejściem od zewnątrz budynku, pełniły kolejno funkcję spiżarni przeznaczonej na mięso i zwierzynę oraz skarbcą⁴⁷.

43 ZNio, sygn. DE-5967, s.1.

44 ZNio, sygn. DE-5967, s.2. Obicie zostało więc zmienione, bowiem jeszcze w 1771 roku odnotowano, iż ściany zdołała tkanina w żółto-zielone pasy, *vide*: ZNio, sygn. DE-1161, k. 83v.

45 ZNio, sygn. DE-5967, s.2–3.

46 Interesujący jest przekaz z 1818 roku, w którym powyższe wnętrze określono mianem biblioteki: ZNio, sygn. DE-5301, s. 5.

47 Zapewne w nim złożono na początku 1771 roku rzeczy ordynatowej Zamoyskiej przewiezione z Krzeszowa: ZNio, sygn. 3939/II, k. 69.

W końcu XVIII wieku interesująco prezentowało się rozległe założenie ogrodowe z *perspektywą ponad rzekę San*. Teren o układzie tarasowym przecinały kanały, nad którymi przerzucono mostki. Ogród wzbogacały szpalery grabowe i lipowe *strzyżone w kwadraty*, kopolowe altany i trejaże formowane z tych samych gatunków drzew, mieszczące ławeczki. Nie zabrakło też figarni oraz oranżerii ulokowanej przy domu ogrodnika. Funkcja rekreacyjno-uitylitarna dominowała w partiach ogrodu przeznaczonych pod sad oraz dwa stawy rybne. Interesującym przekazem na temat funkcjonowania dworu w czasach Józefa Jana Tadeusza Mniszcha pozostają archiwalia, wśród nich *Expensa hr. z Ossolińskich Mniszchowej* zawierająca spis wydatków z 1775 roku. Obejmowały one między innymi wypłaty dla stolarza *od reparacyi stolików i stołków* oraz *stolika J.W. Pani* [Marianny z Ossolińskich Mniszchowej], a także dla kilkakrotnie wzmiankowanego w tekście *Knoblocha*⁴⁸ za lekarstwa⁴⁹.

Dwór był miejscem rezydowania Józefa Jana Tadeusza Mniszcha wraz z małżonką. Na wybór obiektu odznaczającego się dość małą skalą mogło mieć wpływ kilka czynników, wśród nich – względy praktyczne. Od Warszawy, do której oboje regularnie wyjeżdżali, dzieliło Bieliny około 250 km, od Dębina – 150 km, a od Sanoka, którego starostą był Mniszech⁵⁰ – 125 km. Wieś znajdowała się bowiem przy trakcie prowadzącym ze stolicy na Podkarpacie. Główny obiekt mieszkalny mieścił – bez piwnic i poddasza – około 10 pomieszczeń. Liczba ta wydaje się skromna w porównaniu z innymi, rodowymi, wielkoskalowymi rezydencjami. Częściową rekompensatę stanowiło ukształtowanie otoczenia obejmującego oficyny, z których jedną traktowano jako uzupełnienie wnętrza mieszkalnych już w czasach Elżbiety w Wiśniowieckich Zamoyskiej, a także budynki gospodarcze⁵¹, dziedzińce i rozległe tereny zielone ze stawami. Nie bez znaczenia pozostawały

48 Być może wzmiankowaną postacią był wiedeński doktor medycyny, Johann Knobloch, który udzielał porad między innymi Sewerynowi Rzewuskiemu: OSEŁKO 2014, s. 73–74.

49 ZNio, sygn. DE-2914, *passim*.

50 ZNio, sygn. DE-8879, k. 111; KACZMARSKI 2009, s. 87.

51 W inwentarzu w 1797 roku szczegółowo omówiono m.n. piekarnię, rejtszulę, spiżarnię, stodołę, spichlerz, gołębnik, chlew, lodownię i węglarnię, które nie występowały w wykazie sporządzonym *post fata* Zamoyskiej: ZNio, sygn. DE-5967, s. 13–21.

też walory krajobrazowe. Jak zostało wspomniane, dwór wzniesiono na skarpie, a teren ogrodu, który widoczny był z pokoi i zewnętrznej galerii, malowniczo rozciągał się w kierunku Sanu⁵². Kolejne rozbudowy następowały w czasach potomków Józefa Jana Tadeusza Mniszcha w XIX stuleciu. Przed 1818 rokiem w linii zabudowy dawnej kuchni wystawiono nową oficynę *dworzańską*⁵³. Kolejną zmianę stanowiło nadanie funkcji gościnnej dawnej *oficynie w bliskości murów położonej*⁵⁴ i pochodzącej z czasów Zamoyskich oraz wzniesienie na głównym dziedzińcu drewnianego *namiotu moskiewskiego*⁵⁵.

Kompleks dworski w Bielinach stanowi tym samym godny uwagi przykład kameralnej architektury kształtowanej w kręgu magnatów. Mimo licznych przekształceń budowla mieszkalna oraz jej otoczenie, nosząc piętno kilku stuleci, wskazują na dzieje regionu, a zarazem wpisują się w nurt obecny w nowożytnym budownictwie rezydencjonalnym. Zestawienie opisów z 1771 i 1797 roku uwidocznilo zmiany, jakie zaszły na przestrzeni 26 lat, w czasie których obiekt przystosowano do potrzeb nowych użytkowników. Zwiększyła się liczba pomieszczeń, po części zapewne wtórnie wydzielonych w celu stworzenia układu jak najbliższego modelowej sekwencji istnienia dwóch apartamentów należących do pani i pana domu, składających się z przedpokoju, sypialni, gabinetu i garderoby⁵⁶. W Bielinach zrezygnowano jedynie z antykamer. W efekcie nastąpiła transpozycja powszechnie przyjętego, „prestizowego” schematu pomieszczeń do obiektu o niewielkiej skali. Dzięki ekspertyzom architektonicznym, zachowanym źródłom kartograficznym i rękopiśmiennym możliwe stało się więc zarysowanie dziejów dworu i stworzenie obrazu funkcjonowania całego założenia w czasach jego świetności.

52 Wedle mapy Miega i planu z 1853 roku ogród nie dochodził do samej rzeki, która jednak była widoczna z założenia dworskiego i stanowiła estetyczny, eksponowany atut. W archiwaliach widnieją wzmianki o *perspektywie na San*: ZNio, sygn. DE-5967, s. 21; ZNio, sygn. DE- 5301, s. 14.

53 ZNio, sygn. DE-5273, s. 8–11; ZNio, sygn. DE- 5301, s. 8.

54 ZNio, sygn. DE-1161, k. 84v.

55 ZNio, sygn. DE-5273, s. 5, 8.

56 Układy wnętrz paradywnych były analizowane w licznych pracach badaczy europejskich. W rodzimej literaturze wspomina o nich chociażby: BERNATOWICZ 2011, s. 275–278, 309, 369, 377.

Aneks

Opisanie pokojów w murach i w nich wszelkiej apparencyi
(ZNiO, sygn. DE-1161)

[k. 83v]

Wchodząc z ganku do sieni, pokój po lewej stronie, w którym obicie kamlotowe⁵⁷ w paski żółte i zielone ziemno z nicią karmazynową.

Szafek kątowych zielonych z mozaikowymi wierzchami, z zamkami i kluczami – 2

Szafka zielona między oknoma (sic!) pod chiński pokost, z szufladkami u góry i u spodu, z zameczkiem i kluczem – 1

Pod oknem szafka czarna dębowa z szufladkami u wierzchu, rozkładana na stolik – 1

Szafka w murze przy drzwiach, o trzech półkach – 1

Krzesel zielonym sukmem wybijanych – 6

PORTRETY

Nad drzwiami od wchodu z sieni do tegoż pokoju:

Portrety J.W. Dolskich marszałkostwa W.W.X.Lit.⁵⁸ – 2

Koło nich z obu stron portretów cało w dzieciństwie malowanych, naówczas J.W. podkom. lit.⁵⁹ – 2

Po lewej stronie między oknoma i w rogu pokoju J.O. książąt Wiśniowieckich⁶⁰ – 2

Naprzeciw drzwi, w środku między oknoma, J.W. w[oje]w[o]dy smoleń[skiego] ordynata⁶¹ – 1

Po lewej stronie J.J.W. Mniszchów kasztelan[ostwa] krak[owskich]⁶² – 2

57 Kamlot – tkanina z lekkiej wełny.

58 Elżbieta z Ostrorogów i Jan Karol Dolscy – dziadkowie Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej.

59 Prawdopodobnie obrazy przedstawiały Jerzy Augusta i Jana Karola Mniszchów. Obaj pełnili wspomnianą funkcję podkomorzego wielkiego litewskiego. Jan Karol przejął stanowisko po starszym bracie, gdy ten awansował na marszałka nadwornego koronnego.

60 Katarzyna z Dolskich i Michał Serwacy Wiśniowieccy – rodzice Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej.

61 vi ordynat zamojski Michał Zdzisław Zamoyski.

62 Józef Wandalin Mniszech i jego druga żona, Konstancja z Tarłów.

Dalej nad drzwiami idąc do pokoju po prawej stronie

J.J.W. podkomorz[ego] lit.⁶³ – 2

W tymże pokoju na ścianach blaszanych pobielanych lustrów – 2

KOMIN NA KTÓRYM

Dzbanuszek farfuruowy – 1

Kufelków kamiennych czarnych, z nakrywkami – 2

Kufelków takichże mniejszych – 2

POKÓJ DRUGI

do którego wchodząc drzwi podwójne z zamkiem francuskim, mosiężnym.

Obicie na białym dnie płócienne wybijane w zielone kwiatki, z listewkami wkoło zielonymi.

Nad drzwiami od wejścia tego pokoju obraz S. Józefa w ramach niebieskich – 1

Po bokach tego obrazu obraz[y] P. Jezusa i Najśw[iętszej] Panny – 2

Pod obrazem Najśw[iętszej] Panny obraz S. Elżbiety na szkłe malowany, z bokami zwierciadłowymi, w ramach wyłaczanych – 1

Między oknoma obraz zwierciadłowy Najśw[iętszej] Panny

Częstoch[owskiej], w ramkach orzechowych – 1

Obrazów włóczką wyszywanych P. Jezusa i Najśw[iętszej] Panny

Częstochow[skiej] – 2

[k. 84r]

Pod nimi obrazek Najśw[iętszej] Panny, w ramkach czarnych i relikwiarzyk z drzewa rżnięty, z[e] szkłem – 1

Zwierciadło duże w ramach orzechowych – 1

Nad nim obraz Najśw[iętszej] Panny Niepo[kalanego] Poczęcia – 1

Pod zwierciadłem relikwiarz okrągły, ze szkłem z obu stron, z massy (sic!) białej – 1

Przy drzwiach do 3-go pokoju wchodząc, po lewej ręce obraz Najśw[iętszej] Panny Częstoch[owskiej], w ramkach dębowych, pokoszczanych – 1

Pod nim obrazków na blachach miedzianych w ramkach srebrnych – 2

63 Jan Karol Mniszech – zięć Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej.

Karawaka⁶⁴ duża, mosiężna – 1
Krzyżyk drewniany – 1
Nad samymi drzwiami obraz Ś[więte]go Onufrego – 1
Przy kominie obraz S. Elżbiety, na drewnie malowany – 1

STOLIKI, KRZESŁA

Szafka orzechowa, skórą szarą nakryta, z szufladami czterema,
z zameczkami w okuciu mosiężnym – 1
Stolik orzechowy, ceratą zieloną nakryty, z szufladami i zameczkiem,
na nóżkach wysuwanych – 1
Stolik czarny chiński, okrągły, wpół składany, ceratą czarną
przykryty, z zameczkiem i szufladką jedną, na nóżkach toczonych
rozsuwanych – 1
Kanapa z poręczami pobocznymi, z materacem szytym włóczką
niebieską i białą – 1
Taboret różną włóczką wyszywany – 1
Krzesel z poręczami orzechowo malowanymi, szarą skórą
wybitych – 6
U okien firanek szwabskich, z falbanami dwoma – 4
Girydonów drewnianych, orzechowo malowanych, do stawiania
liktarzów (sic!) – 2
Portera sukienna szyta włóczkami, drzwi zasłaniająca – 1

KOMIN, NA KTÓRYM

Osóbek gipsowych – 5
Główek gipsowych, czerwono malowanych – 2
Kufelków czarnych – 2
Gałek szklanych w mozaikę, na postumentach drewnianych – 3

POKÓJ 3-CI

Do którego drzwi z zamkiem francuskim, mosiężnym.
W tym są biura i praski wyżej w tymże rejestrze wyrażone
i szafa w murze, ze szkłem⁶⁵
W tymże pokoju obrazów małych 4, naprzeciw siebie,
na ścianie wiszących

⁶⁴ Karawaka – krzyż morowy o dwóch belkach poziomych. Nazwę zaczerpnięto od krucyfiksu sprowadzonego w XIII wieku do hiszpańskiego miasta Carvaka i zawierającego relikwie Krzyża Świętego.

⁶⁵ Przedmioty zależące do ordynatowej zostały wyszczególnione we wspomnianym wcześniej *Rejestrze pozostałych rzeczy po śmierci S.P. J.O. Zamoyskiej, wojewodziny smoleń[skiej]*, który spisano 22 lutego 1771 roku: znio, sygn. DE-1161, k. 69–83.

Po tym pokoju dwa skarbce następują, jeden po drugim.
 Wchodząc z ganku do sieni, po prawej ręce pokojów dwa,
 w których tylko
 Stół prosty – 1
 Tapczan – 1

[k. 84v]

OPISANIE RZECZY W DREWNIANEJ OFICYNIE W BLISKOŚCI MURÓW POŁOŻONEJ

Wchodząc do sieni z ganku po lewej ręce pokój, w którym
 obicie stare szpalerowe
 We dwóch kątach szafeczki czarno malowane, z drzwiczkami dwoma,
 z zamkami i kluczyma (sic!) – 2
 Biuro orzechowe o czterech szufladach u wierzchu, z szufladkami
 małymi i u spodu z szufladami z antabkami [i] zameczkami – 1
 Praska czarno malowana, u góry o dwóch szufladach przez połowę,
 niżej o dwóch beż (sic!) całą praskę idącymi – 1
 Stolik biały, fornirowany z szufladą z zameczkiem u wierzchu
 i dwoma małymi szufladkami – 1
 Krzesel dębowych, zielonym suknem wybitych – 6
 Zwierciadło w ramach orzechowych, niekwadratowych – 1
 Obrazków za szkłem Najśw[iętszej] Panny Różańcowej,
 Pana Jezusa i zakonu Soc[ietatis] Je[su] – 3

ALKIERZ

Ten bez obicia, w nim stolików ordyna[ryjnych], sosnowych – 2
 Stoliczek okrągły z gwiazdą u wierzchu malowaną, z szufladką
 wąską u spodu – 1
 Stolików sosnowych – 2
 Tapczanów sosnowych – 2
 Warcabnica stara, orzechowo malowana (...) – 1

Z TEGO ALKIERZA POKOIK MAŁY, W KTÓRY[M]

Stolik ordynaryjny – 1
 Gierydonów starych, czerwono malowanych – 2
 Szragi⁶⁶ sosnowe – 1

IDĄC SIENIĄ, NAPRZECIW POKOIK Z ALKOWĄ, W KTÓRYM

Obicie stare płócienne, malowane

66 Szragi – stojące, drewniane wieszaki na odzież.

Stolik dębowy czarny, ceratą czarną podartą nakryty, z szufladą
i przy niej ze sprężyną do zamykania zepsutą – 1
Krzeseł składanych, czarną skórą wybitych, starych – 7
Tapczan – 1

Z SIENI IZBA STOŁOWA PO PRAWEJ RĘCE

Obicie płócienne stare, malowane
Krzeseł gdań[skich] – 12
Stół sosnowy składany, na osób 8 – 1
Stół lipowy – 1

KREDENS

Farfurek dawnych tuzin – 1
Za bytnością J.W. s[taro]sty
sano[ckiego] danych tuzinów – 2 } sztuk 6 (sic!)
farfurki wszystkie bierze
J.W. s[tla[rosta] sa[nocki].
Kieliszków stołowych z lit[erami] E. Z.⁶⁷ sztuk – 2
Kieliszków gładkich sztuk – 18 — J.W. staro[sta] sanocki [bierze]
Szkłanek wszystkich – 16
Karafinek z literami E. Z. – 21
Butelek kwart[owych z] białego szkła – 5
Butelek kwart[owych] czarnych, ordyn[aryjnych] – 3
Puzderko stare gdańskie, w tym flaszek kwart[owych] – 8

[k. 85r]

CYNA

Waza z przykrywadłem – 1
Półmisków – 12
Błat większy [1] i mniejszych 4 – 5
Talerzy – 12
Liktarów para – 1
Mniejszych, okrągłych para – 1
Szczypców mosiężnych i żelaznych – 2
Wanienka miedziana
o dwóch uchach, mosięż[na] – 1⁶⁸ — Te bierze J.W. s[taro]sta san[ocki]
Fajerek żelaznych starych (...) – 1
Dzbanuszków miedzianych do kawy – 3⁶⁹ } J.W. s[taro]sta
san[ocki] bierze

⁶⁷ Inicjały Elżbiety z Wiśniowieckich Zamoyskiej.

⁶⁸ Zapis poprzedzono słowami: *W rejestrze dukiel[skim]*.

⁶⁹ Przy tej kolejnej pozycji ponownie odnotowano: *W rejestrze dukiel[skim]*.

Garnuszków miedzianych do mleka – 2
 Kopracek do wody, na herbatę – 1
 Garnek miedziany z uchem, do grzania wody – 1
 Skrzynka kredensowa, żelazem kuta – 1

SREBRO KREDENSOWE, U DAWNEGO KREDENCYRZA ZNAJDUJĄCE SIĘ⁷⁰

Liktarzów średnich – 2	} To srebro wszy[s]tko bierze J.W. s[taro]sta san[ocki]
Łyżek starych – 12	
Nożów ze srebrnymi trzonkami – 12	
Widelec ze srebrnymi trzonkami – 12	
Łyżek płaskich do potraw (...) – 2	

Z IZBY STOŁOWEJ ALKIERZ, W TYM

Krzesel starych, popsutych – 6
 Stołków prostych, sosnowych – 4

W SIENI

Latarnia na środku wisząca – 1
 Stołu sosnowego sztuka – 1

W OFICYNIE KUCHENNEJ SPISANIE RZECZY

Izdebka i alkierz, w których ściany i powała wybite sufitem
 z dworu przędzelskiego⁷¹.

Stół – 1
 Tapczanów – 3

NAPRZECIW IZDEBKA Z ALKIERZEM, W KTÓRYCH

Stół – 1
 Stolik z szufladką i kluczem – 1
 Stolik z szufladką, bez klucza – 1
 Stołu ordynaryjnego sztuka – 1
 Warcabnica drewniana średnia z warcabami – 1

REGISTR MIEDZI KUCHENNEJ, TERAZ SIĘ ZNAJDUJĄCEJ

Rondli większych i mniejszych – 26 — z tych J.W.s[taro]sta san[ocki] bierze – 16
 Do tych przykryw – 2 — Item [J. W. starosta sanocki bierze] – 2
 Saganów⁷² – 4 — J. W. s[taro]sta bierze z nich – 2

⁷⁰ We wspólnym odnośniku do całego wykazu sztucców widnieje dopisek: *W regestrze dukielskim.*

⁷¹ Przędzel – wieś oddalona od Bielin o niecałe 10 km. Należała do klucza przejętego po śmierci ordynatowej Zamoyskiej przez Józefa Jana Tadeusza Mniszcha.

⁷² Sagan – naczynie służące do podgrzewania wody lub potraw.

Pokryw do nich – 4 — z tych także bierze – 2
 Kociołków z pokrywami – 2 — J.W. s[taro]sta bierze – 1
 Form miedzianych – 6 — z tych J.W. s[taro]sta bierze – 5
 For[em]ek małych, miedzianych – 26 — z tych J.W. s[taro]sta bierze – 24
 Durszlak miedziany – 1 — ten J.W. s[taro]sta san[ocki] – 1⁷³

[k. 85v]

Łyżek wielkich miedzianych – 2 — z tych J.W. s[taro]sta san[ocki] – 1
 Deków do ciast sześć – 6 — z tych J.W. s[taro]sta san[ocki] – 2
 Tarka miedziana – 1 — tę J.W. s[taro]sta san[ocki] – 1
 Moździerz spiżowy, z tłuczkiem – 1 — ten J.W. s[taro]sta san[ocki] – 1
 Form żelaznych do andrutów – 2 — te obie J.W. s[taro]sta san[ocki] – 2
 Rożnów – 3 — z tych J.W. s[taro]sta san[ocki] – 2
 Garnków żelaznych – 3
 Garnuszek miedziany – 1 — ten J.W. s[taro]sta san[ocki] – 1
 Dynarków⁷⁴ żelaznych – 2 — te J.W. s[taro]sta san[ocki] – 2
 Rus[z]t żelazny – 1
 Łopatek żelaznych – 2 — tę J.W. s[taro]sta san[ocki] – 1⁷⁵
 Kłotek⁷⁶ do zamykania – 3
 W kuchni, spiżarni i izbach kuchennych stołów – 5

WOZOWNIA, W KTÓREJ

Karyta (sic!) na cztery osoby, czerwonym suknem wybita, stara,
 [z] galonami srebrnymi i frędzlami – 1
 Karyta na cztery osoby, suknem karmazynowym wybita,
 taśmami białymi szamerowana⁷⁷ – 1
 Karyt staroświeckich, suknem karmazynowym wybitych,
 z nich jedna taśmami białymi szamerowana – 2
 Kolaska półkryta, suknem zielonym wybita – 1 — J.W. sta[rosta]
 sanocki [wziął]
 Kolaska półkryta, stara, popsuta – 1
 Skarbników dużych, skórą obitych, starych – 3

73 Wszystkie spośród wyżej wymienionych sprzętów kuchennych ujęto na marginesie kłamrą i opatrzone notatką *Miedź którą wziął J.W. starosta sanocki w rejestrze dukielskim.*

74 Dynar (vel dynarek) – trójnożna podstawka pod kocioł.

75 Tę i 11 wcześniejszych pozycji oznaczono wspólnym dopiskiem: *Co J.W. starosta sanocki wziął, w rejestrze dukielskim.*

76 Kłotka – kłódka.

77 Szamerunek – ozdoba w postaci pętli i plecionego lub wianego guzika. Stosowana między innymi jako wykończenie ubiorów wojskowych.

Skarbników małych, skórą obitych – 2
 Sanie wielkie, kowane⁷⁸ – 1
 Szorów z lejcami i munsztukami – 12
 Szorów starych, złych cale – 8
 Liwarów⁷⁹ – 4 — z tych jeden bierze J.W. podkom[orzy] młodszy,
 a 2 J.W. st[arosta] sanoc[ki]
 Łańcuch do bryk – 1
 Kalanek szarych szeregowych – 8
 Ładownic – 10
 Flintpasów – 2
 Czapek – 3

STAJNIA, W KTÓREJ

Koni gniadych – 5
 Ogier gniady – 1
 Klacz w cugu gniada – 1

} J.W. star[osta] sanocki [bierze]

KONIE FORNAŁSKIE

Koni karych – 3
 Ogier kary mały, młody – 1
 Ogier kary, rośniejszy – 1 — tego bierze J.W. podkom[orzy] m[łodszy]

Bibliografia

Źródła archiwalne

- AGAD, ZC, sygn. 386, mf. 38993 – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Czołowskiego, sygn. 386, mf. 38993, *Administracja dóbr Mniszchów, XVII–XIX w.*
- ZNIO, AM, sygn. DE-1161 – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Archiwum Mniszchów, sygn. DE-1161, *Inwentarze rzeczy pozostałych po różnych osobach*; [oryginał: rkps, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, sygn. 3939/III].
- ZNIO, ZAC, sygn. DE-3309 – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygn. DE-3309, *Akt separacji i majątku Józefa Mniszcha i Marianny z Ossolińskich z 1769 r.*; [oryginał: rkps, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, sygn. 2389].
- ZNIO, ZAC, sygn. DE-2914 – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygn. DE-2914, *Expensa hr. z Ossolińskich Mniszchowej 1775/78*; [oryginał: rkps, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, sygn. 706].

⁷⁸ Kowane – kute.

⁷⁹ Liwar (lewar) – dźwignia, na przykład do podnoszenia powozów.

- ZNIO, ZAC, sygn. DE-2761 – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygn. DE-2761, *Inwentarze, wizytacje, fundacje etc. kościołów małopolskich XVIII w.*; [oryginał: rkps, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, sygn. 564].
- ZNIO, ZAC, sygn. DE-8879 – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, mf., sygn. DE-8879, *Materiały rodzinno-majątkowe Mniszchów, XVI-XX w.*; [oryginał: rkps, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, sygn. 346].
- ZNIO, ZAC, sygn. DE-5301 – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygn. DE-5301, *Opisanie dworu bielińskiego*; [oryginał: rkps, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, sygn. 863].
- ZNIO, ZAC, sygn. DE-5967 – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygn. DE-5967, *Opisanie pałacu i zabudowań dworskich etc. w Bielinach*; [oryginał: rkps, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, sygn. 1694].
- ZNIO, ZAC, sygn. DE-5273 – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygn. DE-5273, *Opisanie pałacu i zabudowań dworskich w Bielinach*; [oryginał: rkps, Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, sygn. 834].

Maszynopisy

- KOMADA/POLANOWSKI/ZUB 1992 – Grzegorz Komada, Leszek Polanowski, Jerzy Zub, *Dwór w Bielinach. Sprawozdanie z badań architektonicznych: kwiecień – lipiec 1992*, Tarnobrzeg 1992, [Wojewódzki Urząd Konserwatorski w Krośnie. Delegatura w Tarnobrzegu].
- WENDLANDT 1976 – Julian Wendlandt, *Bieliny, gm. Ulanów. Zespół dworski – opis konserwatorski*, Rzeszów 1976, [Wojewódzki Urząd Konserwatorski w Krośnie. Delegatura w Tarnobrzegu].

Opracowania

- ANUSIK 2009 – Zbigniew Anusik, *O księżętach Wiśniowieckich i czasach w których żyli. Suplement do monografii rodu*, „Przegląd Nauk Historycznych”, t. 8 (2009), nr 2, s. 149–245.
- ANUSIK 2011 – Zbigniew Anusik, *Studia i szkice staropolskie*, Łódź 2011.
- ANUSIK 2018 – Zbigniew Anusik, *O księżętach Wiśniowieckich raz jeszcze. W związku z wystąpieniem Ilony Czamańskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych”, t. 17 (2018), nr 1, s. 1–50.
- BARAŃSKI 2006 – Józef Barański, *Zarys dziejów Bieżunia w latach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (do 1864 r.)*, „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne” 2006, nr 21, s. 87–110.
- BARCZYK 2017 – Alina Barczyk, *Pałac w Dęblinie. Inwentarze z czasów Michała Jerzego Wandalina Mniszcha*, Kraków 2017.
- BARCZYK 2021 – Alina Barczyk, *Rezydencje rodu Mniszchów w czasach saskich. Historia i treści ideowe architektury*, Łódź 2021.

- BERGMAN 2006 – Eleonora Bergman, *Historia budowy miasta Bieźunia*, „Bieźuńskie Ze-
szyty Historyczne” 2006, nr 21, s. 25–52.
- BERNATOWICZ 2009 – Tadeusz Bernatowicz, *Alba. Od renesansowej willi do kompozycji kra-
jobrazowej. Z badań źródłowych nad architekturą ogrodów na Kresach*, Warszawa 2009.
- BERNATOWICZ 2011 – Tadeusz Bernatowicz, *Mitra i buława: królewskie ambicje książąt
w sztuce Rzeczypospolitej szlacheckiej (1697–1763)*, Warszawa 2011.
- BERNATOWICZ 2016 – Tadeusz Bernatowicz, *Reprezentacyjna kameralność. Barokowa
kompozycja ogrodowo-pałacowa w Zauszu*, [w:] *VELIS QUOD POSSIS: studia z historii
sztuki ofiarowane Profesorowi Janowi Ostrowskiemu*, red. Andrzej Betlej, Katarzyna
Brzezina-Scheurer, Kraków 2016, s. 75–78.
- BETLEJ 2003 – Andrzej Betlej, *Paweł Giżycki sj. Architekt polski XVIII wieku*, Kraków 2003.
- CIARA 1990 – Stefan Ciara, *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*,
Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- FLOREK 2012 – Marek Florek, *Rudnik nad Sanem. Układ przestrzenny i przemiany topogra-
fii miasta od połowy XVI do końca XIX wieku*, „Analecta Archaeologica Ressoviensia”,
vol. 7 (2012), s. 519–529.
- GAJEWSKI 1991 – Benedykt Gajewski, *Bieliny: wieś nad Sanem*, Stalowa Wola 1991.
- GAJEWSKI 1997 – Benedykt Gajewski, *Rys historyczny parafii Bieliny*, Rzeszów 1997.
- HORNUNG 1935 – Zbigniew Hornung, *Stanisław Stroiński (1719–1802). Zarys monogra-
ficzny ze szczególnym uwzględnieniem działalności artysty na polu malarstwa ścien-
nego*, Lwów 1935.
- HUNDERT 2015 – Zbigniew Hundert, *Sily ordynacji zamojskiej w latach 1674–1676 – przyczy-
nek do badań nad funkcjonowaniem wojsk ordynacji rodowych w XVII wieku*, [w:] *Studia
nad staropolską sztuką wojenną. T. 4*, red. Zbigniew Hundert, Jan Jerzy Sowa, Karol
Żojdź, Oświęcim 2015, s. 198–208.
- JAGODZIŃSKI/PIĘDEL 2016 – Jan Jagodziński, Waclaw Piędel, *Relikwie Świętych w Sanktu-
arium św. Wojciecha w Bielinach*, Bieliniec–Stalowa Wola 2016.
- JĘDREJEK 2012 – Grzegorz Jędrejek, *Regulacje prawne dotyczące Ordynacji Zamojskiej*,
„Rocznik Nauk Prawnych”, t. 22 (2012), nr 3, s. 7–19.
- KACZMARSKI 2009 – Krzysztof Kaczmarek, *Poczet starostów sanockich XIV–XVIII w.*, Sanok 2009.
- KAMECKA 2005 – Małgorzata Kamecka, *Francja i Francuzi w oczach podróżników polskich
z przełomu XVII i XVIII wieku*, [w:] *Anglosasi, Francuzi i Polacy – wzajemny wizerunek
dawniej i dziś*, red. Piotr Guzowski, Małgorzata Kamecka, Białystok 2005, s. 73–86.
- KICIŃSKA/POPIOŁEK 2017 – Urszula Kicińska, Bożena Popiołek, *Panie Zamojskie: Anna
Franciszka z Gnińskich, Teresa z Potockich i Urszula z Kalińskich — okruchy biografii
w świetle korespondencji i aktów ostatniej woli*, „Kwartalnik Historii Kultury Mate-
rialnej”, t. 65 (2017), z. 1, s. 19–38.
- KUCHARSKI 2015 – Adam Kucharski, „Grand Tour” *Tomasza, Michała i Marcina Zamo-
jskich z przełomu XVII i XVIII wieku*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski
i Powszechnym”, t. 33 (2015), nr 2, s. 73–101.
- KWIATKOWSKI 2012 – Bartłomiej Kwiatkowski, *Folwarki Lubelszczyzny. Historia rozwoju
i zabudowy*, Lublin 2012.
- LUDERA 2016 – Magdalena Ludera, *Kilka uwag na temat stylu braci Dobrzeńskich i ich
fresków w prezbiterium kościoła Paulinów we Włodawie*, „Radzyński Rocznik Huma-
nistyczny”, t. 14 (2016), s. 37–58.
- OSEŁKO 2014 – Andrzej Osełko, Hanna Osełko, *XXXVIII Aukcja książek i grafiki*, Warszawa 2014.

- PERZANOWSKA 1976 – Huguette Perzanowska, *Mniszech Józef Wandalin*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 474–478.
- PIOTROWSKI 2006 – Jerzy Piotrowski, *Inwentarz dóbr bieżuńskich 1735*, „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne” 2006, nr 28, s. 21–54.
- SŁABY 2019 – Słaby Agnieszka, „*Aby po śmierci jakowa trudność na potem nie zachodziła*” – testament marszałkowej Anny z Chodorowskich 1v. *Wiśniowieckiej Dolskiej*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym”, t. 50 (2019), nr 3, s. 131–148.
- Słownik geograficzny 1880 – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1, Warszawa 1880.
- SZYNDLAREWICZ 2011 – Magdalena Szynclarewicz, *Gabriel Sławiński — malarz fresków i obrazów. Uwagi wstępne*, [w:] *Między Wrocławiem a Lwowem. Sztuka na Śląsku, Małopolsce i na Rusi Koronnej w czasach nowożytnych*, red. Andrzej Betlej, Katarzyna Brzezina, Piotr Oszczanowski, Wrocław 2011, s. 349–358.
- ZIELIŃSKA 1997 – Teresa Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997.

